

Janusz A. Frykowski

Z przeszłości parafii unickiej w Wieprzowie pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w świetle osiemnastowiecznych wizytacji kościelnych

Łódzkie Studia Teologiczne 24/1, 43-61

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

JANUSZ ADAM FRYKOWSKI

Tomaszów Lubelski

Z PRZESZŁOŚCI PARAFII UNICKIEJ W WIEPRZOWIE PW. NARODZENIA NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY W ŚWIETLE OSIEMNASTOWIECZNYCH WIZYTACJI KOŚCIELNYCH

Słowa kluczowe: parafia, cerkiew, paroch, unicy, uposażenie, utensylia

1. Wprowadzenie. 2. Powstanie parafii. 3. Cerkiew parafialna. 4. Uposażenie parafii. 5. Plebania i zabudowania gospodarcze. 6. Duchowieństwo. 7. Wierni. 8. Zakończenie

1. WPROWADZENIE

Wieprzów to miejscowość leżąca w południowo-wschodniej części Polski, w środku Roztocza, przy drodze krajowej prowadzącej z Tomaszowa Lubelskiego do Hrubieszowa. Administracyjnie związana jest z gminą Tarnawatka, powiatem tomaszowskim, z województwem lubelskim. Początek kolonizacji terenu nad Wieprzowym Jeziolem sięga co najmniej pierwszej połowy XVI w. Założona tam na prawie wołoskim wieś wzięła nazwę od tegoż jeziora, a nazwę „Wieprzowe Jezioro” w XIX w. skrócono do „Wieprzów”. Początkowo miejscowość ta należała do rodu Małdzyków herbu Wąż, lecz z powodu braku męskiego potomstwa pod koniec XVI w., za zgodą Stanisława Tęczyńskiego (współherbowcy), starosty bełskiego, przeszła na własność rodziny Marcinowskich. Sytuacja ta doprowadziła do sporów, w wyniku których Wieprzów podzielono na dwie części. Północna część, włączona do starostwa bełskiego, stanowiła własność królewską (obecnie Wieprzów Tarnawacki), natomiast południowa część stanowiła własność szlachecką (obecnie Wieprzów Ordynacki). Część szlachecka pierwotnie należała do rodziny Marcinowskich. W 1579 r. jeden z Marcinkowskich, Maciej, sprzedał ją Janowi Zamoyskiemu. Druga część, królewska (starostwo tarnawackie), wówczas także znajdowała się we władaniu Jana Zamoyskiego. Na sejmie w 1764 r. ziemie starostwa tarnawackiego wraz z dzierżawą, Wieprzowem, nadano w dożywocie ordynatowi Andrzejowi Zamoyskiemu. W okresie staropolskim Wieprzów wchodził w skład województwa i powiatu bełskiego, w którym funkcjonował do 1772 r. W rezultacie I rozbioru

państwa polsko-litewskiego wieś dostała się pod panowanie monarchii austriackiej, w której przetrwała do 1809 r. Wówczas to, w wyniku powiększenia Księstwa Warszawskiego, Wieprzów wszedł w jego skład i funkcjonował tam do końca wojen napoleońskich. Kolejna zmiana przynależności tej wsi nastąpiła w 1815 r., wówczas to znalazła się w granicach utworzonego na kongresie wiedeńskim Królestwa Polskiego, zależnego od Cesarstwa Rosyjskiego¹.

Ze względu na to, że Wieprzów leżał w województwie i powiecie bełskim, ludność jego poddana była oddziaływaniu dwóch funkcjonujących obok siebie diecezji: prawosławnej eparchii chełmskiej (po 1596 r. unickiej) oraz chełmskiej diecezji katolickiej obrządku łacińskiego. Granice administracyjne obu diecezji niemal się pokrywały, więc zamieszkiwała ją na pewno ludność obydwu wyznań, a po 1596 r. – zarówno dwóch wyznań, jak i dwóch obrządków².

Jednostką stanowiącą pośrednie ogniwo administracji diecezjalnej była protopopia-protoprezbiteria, odpowiednik dekanatu w Kościele łacińskim, na czele której stał protopop-protoprezbiter. Duchowny ten sprawował funkcję administracyjno-kontrolną i sądowniczą, a tę ostatnią utracił dopiero w XVIII w.³. Parafia w Wieprzowie najpierw objęta była działaniem dekanatu w Tyszowcach, a następnie nowo utworzonego dekanatu w Tomaszowie. Dokładna data utworzenia protopopii tomaszowskiej jest nieznana. Pewna jest natomiast informacja, że nastąpiło to pod koniec XVII w., o czym mogą świadczyć wykazy parafii diecezji chełmskiej z lat 1619–1620 i wykaz dekanatów z lat 1683–1685, w których 3 parafie unickie z Tomaszowa są jeszcze przyporządkowane do dekanatu tyszowieckiego⁴. Natomiast po raz pierwszy protoprezbiteria tomaszowska odnotowana została w rejestrze cerkwi diecezji chełmskiej i bełskiej z 1696 r. Dekanat tomaszowski, podobnie jak dwa inne dekanaty – horodelski i zamojski, utworzony został w wyniku podziału większych jednostek. Protopopia tomaszowska powstała na skutek podziału protoprezbiterii tyszowieckiej. Nowo utworzona jednostka administracyjna w początkowym okresie funkcjonowania obejmowała swoim zasięgiem

¹ Więcej na temat historii tej wsi zob. J. Niedźwiedz, *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość 2004, 575–576.

² A. Gil, *Prawosławna eparchia chełmska do 1596 r.*, Lublin–Chełm, 1999, 167; A. Mironowicz, *Struktura organizacyjna Kościoła prawosławnego w Polsce w X–XVIII wieku*, w: *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, red. L. Adamczuk, A. Mironowicz, Warszawa 1993, 48–58; L. Bieńkowski, *Diecezja prawosławna*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, t. 3, Lublin 1988, kol. 132.

³ E. Likowski, *Dzieje Kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku uważane głównie ze względu na przyczyny jego upadku*, t. 1, Warszawa 1906, 38–59; G. Chruszewicz, *Istorija zamojskago sobora (1720 goda)*, Wilno 1880, 155–267; A. Gil, I. Skoczylas, *Kościół wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji: metropolia kijowska w latach 1458–1795*, Lublin–Lwów 2014, 325–342.

⁴ A. Gil, *Chełmska Diecezja Unicka w okresie rządów biskupa Jakuba Suszy (1649–1687)*, w: *Sztuka sakralna i duchowość pogranicza polsko-ukraińskiego na Lubelszczyźnie (Materiały z Międzynarodowej Konferencji „Sztuka Sakralna Pogranicza”, Lublin 13–15.10.2005 r.)*, red. S. Batruch, R. Zilionko, Lublin 2005, 305–307; tenże, *Chełmskie diecezje obrządku wschodniego. Zagadnienia organizacji terytorialnej w XVII i XVIII wieku*, w: *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, red. S. Stępień, t. 5, Przemyśl 2000, 43–44.

23 parafie⁵. Powiększenie dekanatu o kolejne 3 parafie nastąpiło między 1696 r. a I rozbiorem Polski. Jak wyliczył Witold Kołbuk, około 1772 r. protopopia ta liczyła 26 parafii i powiększyła się o kolejne: Ciotuszę, Wieprzowe Jezioro, Bełżec, Gródek, Krupiec, Lipsko i Podhorce⁶. Dość znaczne zmiany w sieci parafialnej protopopii tomaszowskiej nastąpiły zapewne pod koniec XVIII i na początku XIX w. Wówczas to przy okazji kasowania niektórych parafii zmieniono także i przynależność organizacyjną niektórych probostw⁷. Z *Konsygnacji duchowieństwa dekanatu tomaszowskiego do konsystorza na dzień 31 stycznia 1811 podanej*, wynika, że w tym roku dekanat liczył tylko 7 parafii (Tomaszów, Sopot – Majdan Sopocki, Łosiniec, Przeorsk, Chodywańce, Szlatyn i Typin)⁸. Taka organizacja dekanatu przetrwała do 1850 r., gdyż, jak wynika z wykazu ludności w parafiach na dzień 31 grudnia 1851 r., do dekanatu tomaszowskiego została dołączona pobliska parafia w Tarnawatce⁹. Ostatnią zmianę organizacyjną protopopii tomaszowskiej przeprowadzono w latach sześćdziesiątych XIX w. W związku z przygotowaniem do skasowania unii w diecezji chełmskiej dokonano ponownego podziału dekanalnego według powiatów. Oznaczało to, że z parafii leżących na terenie danego powiatu tworzono dekanaty przyjmujące nazwę od miasta powiatowego. W ten sposób powstało 12 dekanatów, a wśród nich dekanat tomaszowski, liczący 30 parafii¹⁰. W takiej organizacji protopopia tomaszowska przetrwała do 1875 r., czyli do czasu kasacji unii.

Artykuł przedstawia osiemnastowieczne dzieje parafii unickiej i jej społeczności w Wieprzowie. W tekście skupiono się głównie na dziejach tej społeczności i wybranych problemach, takich jak: cerkiew jako miejsce kultu, jej wyposażenie, podstawy materialne parafii, liczba wiernych oraz duchowieństwo tej wspólnoty. Artykuł oparto na bogatej bazie źródłowej znajdującej się w Archiwum Państwowym w Lublinie, a szczególnie w zespole Chełmskiego Konsystorza Grekokatolickiego. Podstawowymi źródłami do przedmiotowego artykułu są protokoły wizytacji parafii. Istotne znaczenie akt wizytacji dla niniejszego zagadnienia wynika z faktu, że przedstawiają one stan i potrzeby kościoła parafialnego, beneficjum plebana, spisy inwentarza kościoła, cmentarza i budynków gospodarczych. Omówienie wizytacji

⁵ Jak informuje: *Regestr Cerkwiow w Diocezji Chełmskiej Bełzskiej bendących a w jedności Świętej z Kosciotem Rzymskim zostaiących y iak wiele do Ktorey Protoprezbiterji Kapłanów należeć ma, Roku 1696 Juni 3 dnia iest spisany*, w skład dekanatu tomaszowskiego wchodziły 3 parafie z Tomaszowa i po jednej z Rogóżna, Szarowoli, Łosińca, Maził, Łaszczówki, Rudy, Przeorska, Korhyń, Jarczowa, Jurowa, Wierszyczycy, Szlatyna, Hubinka, Rzeczycy, Ulhówka, Żernik, Ratyczowa, Posadowa, Steniatyna i Nedeżowa, za A. Gil, *Chełmskie diecezje obrządku wschodniego...*, art.cyt., 52.

⁶ W. Kołbuk, *Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 1998, 309–310.

⁷ Parafie takie zwano też „skasowanymi” lub „przyłączonymi”. Zob. J. Lewandowski, *Grekokatolicka diecezja chełmska w realiach polityczno-ustrojowych Księstwa Warszawskiego*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, Historia*, vol. LXII, Lublin 2007, 79.

⁸ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej APL), Chełmski Konsystorz Grekokatolicki (dalej ChKKGK), sygnatura (dalej: sygn.) 146, (druga i kolejna liczba to strona) 151.

⁹ Tamże, sygn. 147, 50, 152, 245; sygn. 148, 27, 103; sygn. 149, 85–86, 261; sygn. 150, 23, 322; sygn. 151, 56, 137, 417, 510; sygn. 154, 89–90, 478; sygn. 228, k. 8.

¹⁰ W. Kołbuk, *Kościoły wschodnie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej 1772–1914*, Lublin 1992, 102.

jako źródła historycznego oraz literatury do tego zagadnienia można znaleźć u Stanisława Litaka, Hieronima Edwarda Wyczawskiego i Stanisława Librowskiego¹¹.

2. POWSTANIE PARAFII

W związku z brakiem dokumentów fundacyjnych i erekcyjnych, dotychczas nie jest znana data erygowania parafii unickiej pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Wieprzowie. Można być pewnym, że była ona kontynuatorką funkcjonującej tam przed unią parafii prawosławnej. Należy zaznaczyć, że parafia prawosławna w tej wsi odnotowana została po raz pierwszy w 1582 r., a zostało poświadczone jej funkcjonowanie w XVI stuleciu¹².

Niestety, nie zachowały się informacje dotyczące wprowadzania unii w tej parafii. Wiadomo natomiast, że w Tyszowcach, siedzibie dekanatu, do którego należała wieprzowska wspólnota wiernych, pomiędzy jej zwolennikami i przeciwnikami doszło do zamieszek na tle religijnym. W latach trzydziestych i czterdziestych XVII w. miały one bardzo gwałtowny przebieg, włącznie z siłowym odbieraniem świątyń, niszczeniem wyposażenia, napadami na kapłanów i wiernych obu stron¹³. Można się domyślać, że zarówno w siedzibie, jak i w podległych parafiach, zajścia mogły mieć podobny przebieg. Pierwsze dane potwierdzające funkcjonowanie parafii unickiej w Wieprzowie pochodzą z początków XVII stulecia. W spisie parafii protopopii tyszowieckiej z 1620 r. widnieje wspólnota wiernych w tej wsi¹⁴. Kolejne potwierdzenie jej funkcjonowania znajduje się w wykazie dekanatów unickiej diecezji chełmskiej z lat 1683–1685 z zestawieniem liczby wchodzących w ich skład cerkwi¹⁵. Niestety, poza stwierdzeniem, że świątynia w tej miejscowości przynależała do dekanatu tyszowieckiego, żadnych innych informacji to źródło nie przedstawia. Zmianę przynależności organizacyjnej parafii w Wieprzowie i włączenie jej do dekanatu tomaszowskiego poświadczą *Regestr Cerkwiow w Diocezji Chelmskiej Belzkiej bendących a w jedności Świątey z Kościołem Rzymskim zostaiących y iak wiele do Ktorey Protoprezbiterji Kapłanow należeć ma, R. 1696 Junii 3 dnia iest spisany*, który niestety poza potwierdzeniem funkcjonowania tam świątyni, nie podaje żadnych bliższych szczegółów¹⁶.

¹¹ P. Sygowski, *Wizytacja cerkwi unickiej diecezji chełmskiej przeprowadzonej w latach 1720–1725 przez biskupa chełmskiego i belskiego Józefa Lewickiego*, *Studia archiwalne*, t. 2, Lublin 2007, 199–232; S. Litak, *Akta wizytacyjne parafii z XVI–XVIII wieku, jako źródło historyczne*, *Zeszyty Naukowe KUL*, 5 (1962), nr 3, 43; H.E. Wyczawski, *Wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych*, Warszawa 1956; S. Librowski, *Wizytacje diecezji wrocławskiej, cz. 1: Wizytacje diecezji kujawsko-pomorskiej*, t. 1: *Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze*, z. 1: *Wstęp ogólny*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 8 (1964), 5–186.

¹² A. Gil, *Prawosławna eparchia chełmska...*, dz.cyt., 184, 237.

¹³ A. Gil, *Chełmska diecezja unicka 1596–1810. Dzieje i organizacja. Studia i materiały z dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczypospolitej*, Lublin 2005, 73–74.

¹⁴ Tamże, 306.

¹⁵ A. Gil, *Chełmskie diecezje obrządku wschodniego...*, art.cyt., 43.

¹⁶ Cyt. za: tamże, 52.

Wieprzów. Wycinek z mapy F. von Miega, *Karte des Königsreiches Galizien und Lodomerien*, 1:28800, 1779–1782

Źródło: Kriegsarchiv Wiedeń, rps B. IX a, k. 390.

Powyższa ilustracja jest wycinkiem wielkoskalowej mapy Królestwa Galicji i Lodomerii, terytorium Rzeczypospolitej, które zostało włączone do Austrii w wyniku wydarzeń 1770 r., oraz ziemie zagarnięte w I rozbiórce w 1772 r., sporządzonej w latach 1779–1783 przez majora Friedricha von Miega. Z analizy ryciny wynika, że w badanym okresie Wieprzów był niewielką wsią, położoną w dolinie wśród obszarów leśnych. Niestety, niezbyt wyraźnie zaznaczona jest cerkiew, ale można się domyślać, że jest to figura oznaczona czerwonym kolorem i zakończona krzyżem.

Po I rozbiórce Rzeczypospolitej wraz z zajęciem znacznej części terytorium diecezji chełmskiej przez Austrię, w okresie tzw. reform józefińskich nastąpiła likwidacja wielu mniejszych parafii i przekształcenie ich w cerkwie filialne¹⁷. Taki los spotkał także parafię w Wieprzowie, która jako cerkiew filialna została najpierw włączona do parafii pw. Protekcji (Opieki) Najświętszej Marii Panny w Podhorcach, a następnie do sąsiedniej parafii pw. św. Jerzego w Tomaszowie. Niestety, trudno jest ustalić, kiedy te zdarzenia dokładnie nastąpiły. Można jedynie być pewnym, że wcielenie do parafii w Podhorcach przeprowadzono przed 3 marca 1795 r., ponieważ na ten dzień datowany jest protokół wizytacji cerkwi w Wieprzowie „afiliowanej do Podhorzec”, dokonana przez ks. Jana Grabowieckiego, dziekana tomaszowskiego i parocha łosinieckiego¹⁸. Natomiast pierwsza wzmianka o tym, że cerkiew ta należała do parafii pw. św. Jerzego w Tomaszowie pochodzi z lipca 1811 r., gdyż w opisie parafii dekanatu tomaszowskiego widnieje cerkiew wieprzowska jako filia

¹⁷ W. Kołbuk, *Duchowieństwo unickie w Królestwie Polskim 1835–1875*, Lublin 1992, 15–17.

¹⁸ APL, ChKGK, sygn. 536, 5.

też parafii¹⁹. Jako cerkiew filialna w strukturach parafii tomaszowskiej przetrwała do 1875 r., czyli do czasu likwidacji unii na ziemiach byłego Królestwa Polskiego.

3. CERKIEW PARAFIALNA

Pierwszy opis wyglądu cerkwi pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Wieprzowie pochodzi z wizytacji z 1720 r.²⁰. Wizytatorzy delegowani przez biskupa chełmskiego Józefa Lewickiego bardzo lakonicznie opisali wygląd świątyni, ograniczając się do stwierdzenia: „Cerkiew w ścianach i dachach zrujnowana”. Dodatkową informacją jest stwierdzenie o dzwonnicy (nie określono jej położenia), na której zawieszono były 2 dzwony.

Kolejnych danych dotyczących wyglądu cerkwi i jej obejścia dostarcza protokół wizytacji z 1743 r.²¹. Z informacji tam zawartych wynika, że świątynia między wizytacjami została wyremontowana. Wizytatorzy Jan Łużecki – dziekan hrubieszowski i szczebrzeszyński oraz Jakub Makarewicz – dziekan tomaszowski, zapisali: „Cerkiew jest dobra w dachach, w ścianach i opasaniu reperowana”. Z dalszej części zapisu wynika, że tylko świątynia była w dobrym stanie, ponieważ dzwonnica i okalający zabudowania parkan potrzebowały remontu. Jak pokazuje to źródło, w stosunku do poprzedniej wizytacji dzwonnica wzbogaciła się o jeszcze jeden dzwon i w sumie było ich 3. Kolejne informacje o świątyni zawarte są w protokole wizytacji przeprowadzonej 8 czerwca 1761 r. przez biskupa chełmskiego Maksymiliana Ryłkę²². Hierarcha napisał, że cerkiew w ścianach i dachach była w dobrym stanie. Miała, nieokreśloną przez biskupa, liczbę okien w drewnianych ramach i jedne drzwi osadzone na żelaznych zawiasach, zamykane żelaznym zamkiem. Biskup wymienia także dzwonnice (nie zmieniła się od wcześniejszej wizytacji) i ogrodzony cmentarz. Ostatni ujawniony, osiemnastowieczny, opis świątyni pochodzi z 3 marca 1795 r.²³. Co prawda, parafia ta wówczas nie była już jednostką samodzielną, ponieważ jako cerkiew filialna została przyłączona do parafii w Podhorcach. Mimo to, dość szczegółowy opis świątyni przedstawiony w tym źródle warty jest przedstawienia, ponieważ można się domyślać, że jej wygląd nie zmienił się zbytnio od czasu, kiedy była samodzielną parafią. Według protokołu, sporządzonego przez ks. Jana Grabowieckiego, dziekana tomaszowskiego i parocha łosinieckiego, cerkiew została wybudowana w „ośmiórkę”, w środku była szczupła i ciasna, a jej dach potrzebował naprawy²⁴. Budowla miała jedne drzwi osadzone na żelaznych zawiasach i zamykane dwoma wewnętrznymi zamkami. Światła dziennego dostarczały 4 okna. Świątyni

¹⁹ Tamże, sygn. 146, 199.

²⁰ Tamże, sygn. 101, k. 37.

²¹ Tamże, sygn. 107, k. 264v.

²² Tamże, sygn. 110, 494.

²³ Tamże, sygn. 536, k. 5.

²⁴ Budowla w ośmiórkę oznacza cerkiew na planie ośmioboku. Zob. Seniuk B.M., *Osiemnastowieczna terminologia z zakresu architektury i sztuki cerkiewnej oraz organizacji Kościoła wschodniego. Materiały do słownika na podstawie protokołów wizytacyjnych Eparchii Włodzimierskiej*, w: *Polska–Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*, red. S. Stępień, t. 5, Przemyśl 2000, 323.

nią zwieńczały 2 żelazne krzyże. Obok cerkwi stała drewniana dzwonnica konstrukcji słupowej (4 słupy), całość otaczał parkan z drewnianych dyli. Zarówno parkan, jak i dzwonnica potrzebowały szybkiej naprawy i groziły zawaleniem. O dzwonnicy wizytator napisał: „Ledwie utrzymuje się, bo dość skłania się do wywrócenia”, natomiast o parkanie: „kładzie się, miejscami potrzebujący reperacji”.

Cerkiew w Wieprzowie przed 1875 r.

Źródło: В. Слободян, *Церкви Холмської єпархії*, Львів 2005, s. 111²⁵.

Wyznacznikiem kondycji i zamożności kościoła, oprócz okazałości bryły świątyni i jej uposażenia, jest także jego zasobność w utensyliu. Pierwsze informacje dotyczące naczyń liturgicznych w cerkwi wieprzowskiej znajdują się w protokole wizytacji z 1720 r.²⁶ Zgodnie z tym źródłem do celebracji Eucharystii służyła drewniana i pozłociona puszka *pro conservando venerabili*, oraz wykonane z cyny: kielich z pateną, gwiazdą i łyżeczką²⁷. Do podłożenia pod kielich i patenę służyło

²⁵ Autor informuje, że ilustracja przedstawia zdjęcie cerkwi w Wieprzowie zamieszczone w pracy *Materiały do architektury polskiej*, t. 1, *Wieś i miasteczko*, red. Z. Kalinowski i inni, Warszawa 1916, 102. W powyższej pracy zdjęcie to widnieje, ale jest opisane jako „Cerkiewka w Zamojszczyźnie”. W związku z powyższym autor musiał mieć jakieś dodatkowe informacje, które pozwoliły mu zidentyfikować cerkiew jako świątynię w Wieprzowie, szkoda tylko, że nie przedstawił źródeł, na podstawie których doszedł do takiego wniosku.

²⁶ APL, ChKGK, sygn. 101, k. 37–37v.

²⁷ Puszka – naczynie w kształcie kielicha do przechowywania chleba eucharystycznego. Patena (dyskos) – jest to złoty, pozłacany lub wykonany z innego drogiego metalu mały talerzyk, na którym kapłan kładzie chleb eucharystyczny (prosoforę). Dyskos powinien mieć nóżkę, która poma-

lniane płótno zwane korporalem (było ich 2), będące jedną z tzw. szat kielicha. Podobne źródło z 1743 r. pokazuje, że częściowo poprawiła się jakość wykonania naczyń liturgicznych, wynikająca zapewne z zasady, że wszystkie naczynia, w których trzymane są Ciało lub Krew Chrystusa, powinny być złote lub pozłacane w miejscu kontaktu z nią²⁸. Puszke drewnianą zastąpiono cynową, nabyto także srebrny kielich i patenę. Na wyposażeniu cerkwi były także wspomniane wcześniej naczynia cynowe, tj. kielich, patena i łyżeczka. Liczba szat, kielichów nie uległa zmianie. Ostatnie osiemnastowieczne informacje o naczyniach liturgicznych zawarte są w protokole wizytacji przeprowadzonej 1761 r. przez biskupa chełmskiego M. Ryłkę²⁹. Informacje pozostawione przez hierarchę są dwójakie. Pierwsze dotyczą naczyń, jakie były na stanie w dniu wizytacji i tutaj wymienione są te wykonane ze srebra i pozłacane: kielich z pateną oraz cynowe miernice³⁰. Drugie znajdują się natomiast w dekreście powizytacyjnym i są zaleceniami wydanymi przez biskupa. Wizytator nakazał parochowi zakupić srebrną puszkę i „cyborium przystojne z zameczkiem wewnętrznym sporządzić”³¹.

Trudno sobie wyobrazić nabożeństwo bez odpowiedniej oprawy, do której potrzebne są różnorodne przedmioty, dopełniające i uświetniające jego przebieg. Pierwsza informacja o tych utensyliach w opisywanej cerkwi znajduje w protokole wizytacji z 1720 r.³². I jak wskazuje źródło, nie była ona zbyt zasobna w te przedmioty. W wykazie wymienione są jedynie antymins, mosiężny trybularz, dzwonek do elewacji (mszalny), cynowa miseczka oraz 15 obrusów i różnych chust³³. Jak

ga przenosić chleb eucharystyczny ze stołu ofiarnego (*proskomydynyka*) na Święty Ołtarz. Podczas obrzędu przygotowania darów ofiarnych symbolizuje żłobek betlejemski, jak również pojednanie i zjednoczenie wszystkich ludzi wierzących w Jezusa. Gwiazda (*asteriskos, zvezdica*) – są to 2 metalowe łuki, które połączone tworzą formę krzyża greckiego. Symbolizuje gwiazdę betlejemską, która doprowadziła do Chrystusa trzech Mędrców ze Wschodu. Stawia się ją na dyskosie (symbolu żłóbka). Drugą funkcją gwiazdy jest oddzielenie leżącego na dyskosie chleba eucharystycznego od pokrowców, którymi nakrywa się dyskos. Łyżeczka – zwana w liturgicznych księgach lawyna, służy do udzielania wiernym komunii świętej. Ma być wykonana z tego samego materiału, co kielich i dyskos. Symbolizuje kleszcze, którymi Serafin wziął żarzący się węgiel z ołtarza Bożego i oczyścił nim usta proroka Izajasza. Podobnie kapłan za pomocą łyżeczki udziela wiernym Komunii Świętej i oczyszcza ich grzechy. „Przenajświętsze Ciało i Krew Pańska, niejako żarzący się węgiel, oczyszczają ciało i duszę tych, którzy wierzą w naukę Chrystusa” – są to słowa z modlitwy na poświęcenie łyżeczki liturgicznej. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, *Popularny słownik sakralizmów polskich i ukraińskich*, Poznań 2001, 15, 59, 79, 92.

²⁸ APL, ChKGK, sygn. 107, k. 264v.

²⁹ Tamże, sygn. 110, 495–496.

³⁰ Miernica – pojemnik na specjalny wonny olej – mirrę, sporządzany z wielu aromatycznych składników, stosowany przy bierzmowaniu. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz.cyt., 62.

³¹ Cyborium (tabernakulum) – puszka do przechowywania konsekrowanej hostii. Zob. tamże, 24.

³² APL, ChKGK, sygn. 101, k. 37–37v.

³³ Antymins (gr.-łac. „zamiast ołtarza – mensy) – w Kościołach wschodnich prostokątny płat lnianego płótna z zaszytymi w narożnikach (lub pośrodku) cząstkami relikwii. Na tkaninie haftowana lub tłoczona scena Złożenia do Grobu, nazwa miejscowości, w której znajduje się cerkiew, data erekcji cerkwi, nazwisko biskupa przekazującego antymins nowo erygowanej świątyni. Zob. B. M. Seniuk, *Osiemnastowieczna terminologia z zakresu architektury i sztuki cerkiewnej oraz organizacji Kościoła wschodniego. Materiały do słownika na podstawie protokołów wizytacyjnych Eparchii Włodzimier-*

pokazuje protokół wizytacji z 1743 r., w świątyni widać realizację postanowień synodu zamojskiego z 1720 r., czego efektem są 4 ołtarze³⁴. Wyposażenie tych ołtarzy, oprócz wcześniej wymienionych utensyliów, stanowiły nabyte po wizytacji 1720 r. 4 różne zasłonki z „podłej materii”, jeszcze jeden dzwonek, 3 płócienne chorągwie, drewniany krzyż ołtarzowy i 10 różnych obrusów i chust³⁵. Jak widać, z wcześniej wymienionych przedmiotów ubyłoby tylko 5 chust i obrusów. Osiemnastowieczne informacje o tych utensyliach i ich stanie zawarte są w protokole wizytacji przeprowadzonej 1761 r. przez biskupa chełmskiego M. Ryłłę³⁶. Ze spisu sporządzonego przez hierarchę wynika, że od ostatniej wizytacji liczba utensyliów uległa zwiększeniu. Przybyła para cynowych lichtarzy, cynowy krzyż, 2 antepedia i jeszcze jedna chorągiew³⁷. W dekrecie po wizytacji biskup nakazał parochowi „szafkę na oleje sakra sporządzić” i „sacrum, czyli dołek powinien wyrobić w ziemi na składanie rzeczy poświęconych zepsutych”. Z dalszej części dekretu widać wyraźnie, że paroch niezbyt troszczył się o porządek w świątyni, skoro biskup nakazał jemu i parafianom „starać się przywoity w cerkwi porządek zachować, w ołtarzach a najbardziej Ołtarzu Wielkim, ażeby menę większą sporządzili”.

Szaty liturgiczne, zwane także aparatami, to rodzaj odzieży stosowanej w czasie liturgii, mającej na celu określenie funkcji osoby ją noszącej³⁸. Pierwsze wiadomo-

skiej, w: *Polska–Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*, red. S. Stępień, t. 5, Przemyśl 2000, 336. Trybularz – kadzielnica. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz.cyt., 113.

³⁴ Synod w Zamościu usankcjonował wprowadzone wcześniej zmiany i wprowadził nowe, upodabniające obrządek unicki do łacińskiego. Wówczas to ustanowiono uroczystość Bożego Ciała, codzienne msze święte, jednolitą administrację sakramentów, wprowadzono monstrancje do wystawiania na ołtarzu oraz miejsce do przechowywania Najświętszego Sakramentu, tzw. tabernakulum. W czasie nabożeństw zaczęto używać organów, a podczas procesji: chorągwi, sztandarów, feretronów i dzwoneków. Ponadto odprawiano Drogę krzyżową, Gorzkie żale, odmawiano Różaniec i koronki. Należy nadmienić, że unicy do cerkwi wstawili ławki, konfesjonały oraz boczne ołtarze. Wprowadzone zmiany spowodowały, że cerkwie wznoszone w drugiej połowie XVIII w. były najczęściej pozbawione ikonostasu. Kapłanom nakazano głosić kazania i wyklądać katechizm, pozwolono także nosić takie same sutanny jak księżom katolickim oraz golić zarost. Synod zobowiązał też kapłanów do posyłania synów na naukę do szkół. Wprowadzono wówczas także dalsze ograniczenia władzy dziekanów, która odtąd sprowadzała się jedynie do sprawowania przez nich funkcji administracyjno-kontrolnych. Zob. E. Likowski, *Dzieje Kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku uważane głównie ze względu na przyczyny jego upadku*, t. 1, Warszawa 1906, 38–59; G. Chruszewicz, *Istorija zamojskago sobora*, dz.cyt., 155–267; A. Gil, I. Skoczylas, *Kościół wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji: metropolia kijowska w latach 1458–1795*, Lublin–Lwów 2014, 325–342.

³⁵ APL, ChKGK, sygn. 107, k. 264v.

³⁶ Tamże, sygn. 110, 495–496.

³⁷ Antependium – dekoracyjna zasłona przedniej części mensy ołtarzowej, z przedstawieniem scen z życia Chrystusa, Matki Bożej lub świętych. Zob. B.M. Seniuk, dz.cyt., 336.

³⁸ Aparat – komplet przyborów i szat potrzebnych przy odprawianiu ceremonii. Zob. I. Turnau, *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999, 15. W tradycji bizantyjskiej wyróżnia się 5 kolorów szat liturgicznych: białą (srebrną), symbolizującą światłość Bożej Chwały i oświecenie umysłu, używaną w czasie największych świąt (np. Paschy – Zmartwychwstanie Pańskie); żółtą (złotą), symbolizującą aniołów, najczęściej wykorzystywaną w ciągu roku liturgicznego; czerwoną, symbolizującą szatę, w którą był ubrany Chrystus przed Piłatem oraz krew męczenników, to kolor właściwy okresowi Wielkiego Postu i uroczystościom pogrzebowym; niebieską, używaną podczas świąt maryjnych; zie-

ści o szatach liturgicznych w cerkwi pochodzą z wizytacji z 1720 r.³⁹. Jak pokazuje sporządzony po niej protokół, zaopatrzenie parocha w szaty było bardzo skromne, duchowny do swojej dyspozycji miał jedynie czerwony adamaszkowy aparat i jedną albę. Podobne źródło z 1743 r. pokazuje, że liczba paramentów się zwiększyła⁴⁰. W zakrystii znajdowało się 2 kompletne aparaty i 3 alby z lnianego płótna. Wśród aparatów pierwszy był zielony z kitajki, drugi, określony jako stary, był uszyty z „materii” (ze zwykłego płótna) w kolorze bławatnym⁴¹. Jak pokazuje źródło, w ciągu 18 lat w tym zakresie nie nastąpiły żadne zmiany, skoro wizytujący parafię w 1761 r. biskup M. Ryłło zastał te same szaty⁴².

Niezbędnym elementem wyposażenia każdej świątyni były księgi liturgiczne, według których w Kościele odprawia się nabożeństwa oraz udziela sakramentów. Dzięki księgom sprawowana liturgia jest jednolita i zgodna z wyznawaną wiarą. Obok ksiąg liturgicznych występują tzw. książki pobożne, które zawierają teksty modlitw i nabożeństw prywatnych.

Wykaz ksiąg w cerkwi w Wieprzowie w XVIII w.

Data	Nazwa księgi										
	Ewangelia	Służebnik ¹	Oktoich ²	Apostoł ³	Triod cwiectnaja ⁴	Triod postnaja	Psalterz ⁵	Trebnik ⁶	Czasosłow ⁷	Trefofoj ⁸	Klucz do kazań
1720	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
1743	x	x	x	x	x	x	x	x	x	–	x
1761	x	–	x	x	x	x	x	x	x	–	x

Źródła: APL, ChKGK, sygn. APL, ChKGK, sygn. 101, k. 37v; sygn. 107, k. 264v; sygn. 110, 494.

- 1 – Służebnik – księga przeznaczona dla diakonów i prezbiterów Kościoła wschodniego, zawiera porządek nabożeństw i krótkie uwagi dla chóru lub psalmisty. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz.cyt., 100.
- 2 – Oktoich – księga zawierająca materiał liturgiczny przeznaczony dla chóru i psalmisty podczas nabożeństw w cerkwi w ciągu tygodnia oraz w ciągu roku według ośmiu tonacji śpiewu liturgicznego w cyklu ośmiotygodniowym. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz.cyt., 73–74.

loną, stosowaną raz w roku podczas Zesłania Ducha Świętego. Zob. B. Snela, *Kolory liturgiczne*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. B. Migut, A. Szostek, R. Sawa, K. Gwóźdź, J. Herbut, S. Olczak, R. Popowski, Lublin 2002, kol. 385–386.

³⁹ APL, ChKGK, sygn. 101, k. 37v.

⁴⁰ Tamże, sygn. 107, k. 264v.

⁴¹ Bławatny – od XV w. kolor niebieski, nasycony. Kitajka – cienka, dość gęsta, gładka tkanina jedwabna o splocie płóciennym, jednobarwna lub mieniąca się. Najprostsza i najpospolitsza z tkanin jedwabnych. Wyrabiana na Wschodzie w XVII w. Importowana do Polski z Turcji. Za Stanisława Augusta wytwarzana w Gdańsku. Zob. I. Turnau, dz.cyt., 25, 87.

⁴² APL, ChKGK, sygn. 110, 494.

- 3 – Apostoł – księga zawierająca dzieje i listy apostołów. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz.cyt., 13.
- 4 – Triod postnaja i cwietajna – ogólna nazwa księgi liturgicznej w Kościele wschodnim zawierającej porządek nabożeństw świąt ruchomych. Postnaja zawiera części zmienne Liturgii godzin okresu przedpościa i Wielkiego Postu do Wielkiej Soboty. Cwietajna zawiera zmienne części Liturgii godzin okresu paschalnego do Niedzieli Wszystkich Świętych. Zob. B. Pańczuk, *Księgi liturgiczne*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. A. Szostek, E. Ziemann, R. Sawa, K. Gózdź, J. Herbut, S. Olczak, R. Popowski, t. 10, Lublin 2004, kol. 110.
- 5 – Psalterz – część księgi liturgii zawierająca psalmy, podzielona na różne dni i pory dnia w cyklu czterotygodniowym. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz.cyt., 92.
- 6 – Trebnik – zbiór modlitw okazjonalnych i rytuałów towarzyszących posługom religijnym w Kościele wschodnim. Zawiera porządek udzielania sakramentów, sakramentaliów, błogosławieństw. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz.cyt., 112.
- 7 – Czasosłow – księga niezbędna dla psalmisty oraz chóru cerkiewnego przy odprawianiu codziennych nabożeństw. Zawiera teksty niezienne i zmienne, odnoszące się do liturgii cyklu tygodniowego lub rocznego z podaniem kalendarza liturgicznego. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz.cyt., 25.
- 8 – Trefołoj (minieja prazdnicznaja) – książka cerkiewna zawierająca wybór tekstów formularzy świątecznych większych świąt wyjętych z miniei miesięcznej. Zob. O. Narbutt, *Historia i typologia ksiąg liturgicznych bizantyńsko-słowiańskich. Zagadnienie identyfikacji według kryterium treściowego*, Warszawa 1979, 128.

Przez cały badany okres zdecydowana większość ksiąg, poza obydwoma triodonami napisanymi ręcznie, była drukowana. Miejsce edycji zostało określone tylko w przypadku służebnika, który był wydany we Lwowie. Mimo że w przypadku pozostałych wolumenów nie podano miejsca wydania, można być pewnym, że poza wyżej wspomnianym Lwowem mogły to być Wilno, Supraśl, Uniew lub Poczajów, bo tylko w tych miejscowościach funkcjonowały drukarnie unickie⁴³.

4. UPOSAŻENIE PARAFII

Duchowni sprawujący posługę duszpasterską w parafiach byli uprawnieni do posiadania kościelnego beneficjum, które dawało im określone dochody. Podstawę uposażenia duchowieństwa stanowiły majątki beneficjalne (ziemia uprawna, łąki, ogrody, czynsze, najmy domów, meszne, stołowe, dziesięciny – iskop), serwituty i *iura stolae*⁴⁴. Uzupełnienie dochodów parocha stanowiły serwituty:

⁴³ Drukarnia przy klasztorze bazylikańskim w Uniewie działała w latach 1648–1770. Przy klasztorze bazylikańskim Trójcy Świętej w Wilnie działała w latach 1628–1839. Natomiast we Lwowie były dwie drukarnie: Józefa Szmulińskiego, działająca w latach 1687–1688, i drukarnia przy klasztorze bazylikańskim, działająca w latach 1700–1708. Drukarnia przy klasztorze bazylikańskim (ławra poczajowska) działała w latach 1733–1830. Drukarnia przy klasztorze bazylikańskim w Supraślu działała w latach 1695–1804 z przerwą w latach 1697–1711. Zob. O. Narbutt, dz.cyt., 41.

⁴⁴ Meszne – rodzaj daniny rocznej, składanej proboszczowi przez parafian w formie czynszu pieniężnego lub w naturze (zapewne zobowiązującej go do odprawiania mszy). Stołowe – rodzaj czynszu płaconego proboszczowi od domów. Zob. A. Zajda, *Nazwy staropolskich powinności feudalnych, danin i opłat (do 1600 roku)*, Warszawa–Kraków 1979, 126, 186. Iskop – danina oddawana w zbożu. Zob. J. Kość, *Słownictwo regionalne w XVII–XVIII-wiecznych księgach miejskich wschodniej Lubelszczyzny*, Studia językoznawcze, t. 13, Wrocław 1988, 73. M. Karbownik, *Ofiary iura stolae na ziemiach polskich w latach 1285–1918*, Lublin 1995. J. Półciwiatek, *Z badań nad rolą gospodarczo-społeczną plebanii na wsi pańszczyźnianej ziemi przemyskiej i sanockiej w XVI–XIX wieku*, Rzeszów 1974, 93. W 1818 r. Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydała taksy wysokości opłat *iura stolae*. Ich wysokość była zależna od jednej z trzech klas, na jakie zostali podzieleni parafianie. Przynależność do klas zależała od majątności wiernego. Zob. APL, ChKGK, sygn. 604, 438–439.

wolny wyrąb drewna w lasach na opał i budowę, połów ryb oraz korzystanie z pastwisk.

Niestety, z powodu niedostatku źródeł nieznane jest pierwotne uposażenie parafii w Wieprzowie. Pierwszych danych w tym zakresie dostarcza dopiero protokół wizytacji z 1720 r.⁴⁵ Z zapisu „grunt cerkiewny był na trzy ręce” wynika, iż w gospodarstwie parocha stosowana była trójpolówka. Był to sposób uprawy roli polegający na podzieleniu pola na 3 części. Każdego roku uprawiane były tylko dwie z nich, a trzecia ugorowała, co pozwalało na „odpoczywanie” ziemi. Jedno pole obsiewano jesienią zbożem ozimym, drugie obsiewano wiosną zbożem jarym, a trzecie pole ugorowane służyło jako pastwisko. I tak, pierwszy kawałek gruntu położony był przy gościńcu zamojskim, zaczynał się przy jeziorze, a kończył przy nieokreślonym lesie⁴⁶. Drugi leżał przy granicy wsi Podhorce, a trzeci ciągnął się ku Tarnawatce. Przy każdym z tych pól znajdowała się łąka, ponadto był jeden ogród. Paroch miał prawo pobierania dziesięciny od wiernych w wysokości pół kopy snopów z ćwierci pola. Zdecydowanie więcej danych o uposażeniu parafii znajduje się w protokole wizytacji z 1743 r.⁴⁷ O pierwszym gruncie, wiadomo że był wielkości półłanka, na którym można było wysiać zboża 3 korce miary tomaszowskiej⁴⁸. Położony był naprzeciwko karczmy i koło wygonu, wspólnego pastwiska wiejskiego. Drugi, o obszarze ćwierci, nazywał się „Zdercak”, położony był przy pańskim półłanku i ciągnął się do wsi Tarnawatka. O trzecim kawałku, także wielkości ćwierci, napisano, że położony był między sosnami. W przypadku obydwu ćwierci zawarta jest adnotacja, że były zarośnięte i przez to można na nich było wysiać jedynie 2 korce. Z dalszej części zapisu wynika, że między wizytacjami musiało dojść do utraty łąk, skoro wizytatorzy zapisali: „Łąki cerkiewnej nie masz tylko pod Dębina, gdzie kto może co ukosić, ku Podhorcom”. Źródło potwierdza wcześniej wspomniany ogród, natomiast w przypadku dziesięciny wskazuje jej zmniejszenie. Paroch z pół ćwierci gruntów wiernych zamieszkujących królewszczyznę pobierał 15 snopów. Niewiele na temat uposażenia pozostawił w protokole po wizytacji z 1761 r. biskup M. Ryłło⁴⁹. Hierarcha ograniczył się jedynie do stwierdzenia: „grunty według dawnych wizytacji”, co może oznaczać, że były one takie jak podczas wizytacji z 1743 r.

Ostatnia, osiemnastowieczna informacja o uposażeniu parocha pochodzi z 1795 r., a więc z czasu, kiedy parafia wieprzowska była już cerkwią filialną parafii w Podhorcach⁵⁰. Dokonujący wizytacji ks. Jan Grabowiecki, paroch łosiniecki i dziekan tomaszowski, zapisał: „Grunty w polach jak i łące w jednym miejscu znajdują się, w granicach wsi Wieprzowe Jezioro, których paroch spokojnie używa i dziesięć-

⁴⁵ APL, ChKGK, sygn. 101, k. 37v.

⁴⁶ Gościniec – droga, trakt, najczęściej pierwszorzędno znaczenia na danym obszarze. Zob. *Wielka encyklopedia Polski*, red. M. Karolczuk-Kędzińska, t. 3, Kraków 2004, 182.

⁴⁷ APL, ChKGK, sygn. 107, k. 264v.

⁴⁸ Niestety, nieustalona jest pojemność korca tomaszowskiego, można jedynie się domyślać. Korzec – polska przedrozbiorowa jednostka miar pojemności ciał sypkich. 1 korzec = 32 garnce, 1 korzec = 120,605 litra, 1 garniec = 3,7689 litra. Zob. I. Ihnatowicz, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, cz. I, Warszawa 1967, 42.

⁴⁹ APL, ChKGK, sygn. 110, 494.

⁵⁰ Tamże, sygn. 536, k. 5.

ciny pobiera”. Być może są to te grunty, które są opisane w protokole wizytacji z 1825 r.⁵¹. Prebenda ta składała się z jednego kawałka gruntu ornego, trzech kawałków łąki i ogrodu. Pole o obszarze 5 mórg i 1200 sążni² zaczynało się na północy od gościńca warszawskiego i ciągnęło się na południe do nieokreślonego lasu⁵². Na wschodzie graniczyło z polem Jana Piskorowskiego, a z przeciwnej strony z polem Jana Matwiejszyna. Pierwsza łąka, o powierzchni 8 mórg i 980 sążni², położona była między łąkami Walka Dominicza i Józefa Sosia; od południa graniczyła z gruntami Ordynacji, a od północy z nienazwanym lasem. Druga, niewielka łąka, zwana „popową”, mierząca 880 sążni², leżała w lesie tarnawackim. O ostatniej łące, także niewielkiej, mierzącej 600 sążni², wiadomo tylko tyle, że położona była w „końcu pola”. W skład uposażenia prebendy wchodził także ogród o powierzchni 887 sążni², na którym stały zabudowania plebańskie. Ponadto proboszcz pobierał od gospodarczy dziesięcinę snopową w wysokości 15 snopów z ćwierci pola, miał wolny wstęp do lasów pańskich, z których pozyskiwał 8 sągów drewna na opał. Miał też prawo korzystania z gromadzkiego pastwiska.

5. PLEBANIA I ZABUDOWANIA GOSPODARCZE

Mimo że nieujawniona została dotychczas data wybudowania plebanii i zabudowań gospodarczych w tej parafii, można być pewnym, że powstała jednocześnie z wzniesieniem cerkwi albo zaraz po tym fakcie. Trudno sobie bowiem wyobrazić brak miejsca zamieszkania dla parocha wraz z rodziną. Ze źródła wynika, że dokonujący kontroli nie przywiązywał zbyt dużej wagi do warunków mieszkania plebana oraz do stanu budynków w jego gospodarstwie. Pierwsza, bardzo ogólnikowa informacja, potwierdzająca jedynie fakt istnienia proboszczówki, pochodzi z 1720 r.⁵³. Przy opisywaniu nieruchomości dokonujący wówczas wizytacji odnotował: „Ogród, na którym plebania”. Zdecydowanie więcej danych dostarcza protokół wizytacji z 1743 r.⁵⁴. Według tego źródła, plebania, którą tworzyła piekarnia z komorą i sienią, znajdowała się przy cerkwi. Przy proboszczówce stały, jak wynika z zapisu, liche pomieszczenia „szopka i chlewek wszystko rujnujące się”. Ostatniego, dziewiętnastowiecznego opisu zabudowań cerkiewnych dostarcza protokół wizytacji z 1795 r.⁵⁵. Źródło zdaje się potwierdzać słabą kondycję tych budynków, o czym świadczy zapis: „Plebania, w tej izdebka z piekarnią konserwuje się tylko do czasu z budynkami niejakiemi ekonomicznymi, te wszystkie do znacznej ruiny mających się”⁵⁶. Co prawda, budynki gospodarcze nie są nazwane, ale można być pewnym, że pleban hodował zwierzęta,

⁵¹ Tamże, sygn. 537, k. 45v.

⁵² W Królestwie Polskim obowiązywał system miar, zwany nowopolskim. Morga liczyła 0,56 ha, sążeń 172,8 cm. Morga wiedeńska odpowiadała 0,5755 ha, a sążeń wiedeński 3,6 m². Zob. J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2005, 173–174, 177.

⁵³ APL, ChKGK, sygn. 101, k. 37v.

⁵⁴ Tamże, sygn. 107, k. 264v.

⁵⁵ Tamże, sygn. 536, k. 5.

⁵⁶ Tamże, sygn. 536, k. 5.

w związku z tym do ich trzymania musiały być budynki typu stajnia, chlew, natomiast do magazynowania paszy spichlerze, stodoły, lub też inne tego typu zabudowania. W protokole brakuje także informacji o kurniku, czy też innym pomieszczeniu dla ptactwa domowego, które tam z całą pewnością było, gdyż trudno wyobrazić sobie gospodarstwo wiejskie bez kur, kaczek, czy też gęsi.

6. DUCHOWIEŃSTWO

Wśród duchowieństwa parafialnego naczelną pozycję zajmował pleban-proboszcz, któremu podlegali pozostali duchowni działający przy kościele parafialnym. Decydujący wpływ na wybór plebana mieli w ówczesnym czasie kolatorzy kościołów parafialnych, którzy przedstawiali kandydata biskupowi, którego ten instytuował, a odpowiedni dziekan wprowadzał na urząd⁵⁷. Część duchownych po otrzymaniu święceń kapłańskich pierwszą pracę podejmowało w charakterze pomocników rządców parafii. Tę grupę duchowieństwa parafialnego stanowili wikariusze i kooperatorzy *koonepamop*⁵⁸. Pomocnicy angażowani byli przez proboszczów, którzy ze względu na podeszły wiek lub stan zdrowia nie mogli podołać swym duszpasterskim obowiązkom. Byli oni jego najbliższymi współpracownikami. Utrzymywani byli wyłącznie z prowizji plebanów, którzy sami określali wikariuszowi i kooperatorowi należyłą pensję.

W omawianym okresie parafii w Wieprzowie ustalono personalia jedynie dwóch parochów. O pierwszym z nich, ks. Michale Poznańskim, wiadomo że pełnił posługę kapłańską w czasie wizytacji biskupa M. Ryłły, tj. w 1761 r.⁵⁹. Wiadomo także, że wizytator nakazał mu odbyć ośmiodniowe rekolekcje w klasztorze ojców komunistów (Bartoszków) w Rachaniach, zaczynając od poniedziałku po Bożym Ciele⁶⁰. Co do drugiego proboszcza, ks. Grzegorza Terleckiego, wiadomo że urodził się ok.

⁵⁷ Starania o objęcie beneficjum parafialnego w charakterze proboszcza wymagały sporo zabiegów. Najpierw należało zdać egzamin konkursowy. Następnie trzeba było zgłosić się do władz kościelnych ze stosownymi dokumentami, takimi jak: metryka urodzenia, życiorys, opinia dziekana i prezenta od kolatora parafii. Wszystkie te dokumenty po rozpatrzeniu przez władze diecezjalne w Chełmie, przesyłane były do władz wojewódzkich administracji państwowej, które, jeśli nie znalazły przeszkody, przesyłały je do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych w Warszawie. Tam była podejmowana ostateczna decyzja, po której, jeżeli była pozytywna, kandydat składał stosowną przysięgę i dopiero wówczas był „instalowany” na proboszcza przez odpowiedniego dziekana. Wszystkie te zabiegi wymagały kosztów, czasu i niekiedy kończyły się powodzeniem. Szerzej na temat parafialnego duchowieństwa unickiego, zob. W. Kołbuk, *Duchowieństwo unickie...*, dz.cyt., 65–77.

⁵⁸ Wikariusz, łaciński *vicarius* – zastępca działający w czyimś imieniu. Zob. J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997, 989. W języku słowiańskim: vikar, pomożni duhovnik (ksiądz pomocniczy). Zob. F. Vodnik, *Słownik polsko-słoweński*, Lublana 1977, 1030. *Słownik polsko-cerkiewnosłowiańsko-ukraiński Teodora Witwickiego z połowy XIX wieku*, oprac. J. Dzendzeleliński, Warszawa 1997, 107, 326.

⁵⁹ APL, ChKGK, sygn. 110, 494.

⁶⁰ Na temat rekolekcji kapłańskich zob. W. Bobryk, *Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku*, Lublin 2005, 72–74

1745 r., a w parafii nastąpił w 1785 r.⁶¹. Choć nieznane jest pochodzenie kapłanów wieprzowskich, można jednak sądzić, że podobnie jak w całej Rzeczypospolitej pochodzili oni prawie wyłącznie z rodzin kapłańskich⁶². Wpływ na to zjawisko miało kilka czynników. Synowie prezbiterów od najmłodszych lat byli przygotowywani do pełnienia posługi cerkiewnej, co przy ówczesnym systemie kształcenia księży miało ogromne znaczenie. Ponadto święcenia kapłańskie, podobnie jak w Kościele łacińskim, mógł przyjąć tylko człowiek wolny⁶³. Ludźmi wolnymi, oprócz szlachty i mieszczan z królewszczyzn, byli tylko popowicze. Jeżeli dodamy, że w diecezji chełmskiej praktycznie nie było szlachty unickiej⁶⁴, a duchowieństwo unickie niechętnie odnosiło się do ludzi z zewnątrz, stanowiących konkurencję dla synów kapłańskich, to teza, że popowicze obejmowali stanowiska po swoich ojcach, może okazać się jak najbardziej prawdziwa⁶⁵.

Podstawowym obowiązkiem duszpasterskim było odprawianie nabożeństw cerkiewnych i udzielanie posług religijnych (chrzty, śluby, grzebanie zmarłych, spowiedź). Ważnym elementem pracy księdza było nauczanie prawd wiary. Sprowadzało się to do niedzielnego i świątecznego odmawiania pacierza i katechizacji ludu. Ponadto do ich obowiązków należało prowadzenie akt stanu cywilnego, wykonywanie rozporządzeń władz zwierzchnich, a także dawanie wiernym przykładu moralnego prowadzenia się i wzorców chrześcijańskiego życia. Z reguły duchowni wypełniali te powinności w sposób prawidłowy, zgodnie z zasadami Cerkwi, chociaż zdarzały się i odstępstwa w tym zakresie. Niestety, nie dysponujemy zbyt bogatym materiałem źródłowym, mówiącym o pracy duszpasterskiej księży w parafii Wieprzowie. Pierwsze i zarazem ostatnie dane w tym zakresie pochodzą z protokołu wizytacji z 1761 r.⁶⁶. Odnotowano tam, że pleban „naukę duchową co święta i niedziele po mszy, a katechizm po obiedzie” z wiernymi studiował. Jak pokazała wizytacja, nie wszyscy z tych nauk korzystali, skoro wizytujący parafię pod karą kanoniczną zabronił plebanowi dawać ślubu osobom „nieumiejącym przedniejszych artykułów wiary świętej [i] katechizmu”.

⁶¹ ChKGK, sygn. 536, k. 5.

⁶² L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce*, w: *Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 2, Kraków 1968, 963–964; S. Nabywaniec, *Unicka Archidiecezja Kijowska w okresie rządów arcybiskupa metropolity Felicjana Filipa Wołodkowicza 1762–1778*, Rzeszów 1998, 377–378.

⁶³ „Prawo polskie czyniło szlachcica właścicielem wszystkich ludzi na jego gruncie rodzących się, którzy nie byli szlachtą. Los takowych ludzi zależał zupełnie od właściciela wsi, nie wolno więc było żadnemu poddanemu przyjąć stanu duchownego bez pozwolenia, czyli emancypacji dziedzica, którą albo należało okupić, albo się ukryć, żeby dziedzic nie wiedział, gdzie się jego poddany podział. W takim stanie rzeczy [przyjęcie] zależało od zwierzchności duchownej, ponieważ przystępujący do stanu duchownego musiał okazać metrykę swego urodzenia. Jeżeli jej pleban nie wydał, z jakim konceptem ukrywającym poddaństwo, trzeba było wielkiej względności egzaminatorów i archidiacona na egzaminie przyzdującego”. Zob. H. Kołataj, *Pamiętnik o stanie Kościoła polskiego katolickiego i o wszystkich innych wyznaniach w Polsce*, w: *Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III (1750–1764)*, oprac. J. Hulewicz, Wrocław 1953, 209–210.

⁶⁴ L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce...*, art.cyt., 963.

⁶⁵ W latach 1754–1759 w diecezji chełmskiej co najmniej 81% przyjmujących święcenia było synami duchownych. Zob. W. Bobryk, dz.cyt., 135.

⁶⁶ APL, ChKGK, sygn. 110, 495.

7. WIERNI

Istotnym czynnikiem, mającym wpływ na jakość funkcjonowania parafii, jest liczba wiernych, którzy ją tworzą. Niestety, w przypadku wspólnoty w Wieprzowie dane dotyczące liczby unitów nie są zbyt obfite. Po raz pierwszy informuje o tym protokół wizytacji z 1720 r.⁶⁷. Niestety, są to bardzo ogólne wiadomości, ograniczające się do stwierdzenia, że parafię tę tworzyli unicy zamieszkujący Wieprzowe Jezioro. Tak samo dane o liczbie wiernych są sformułowane w protokole wizytacji z 1743 r.⁶⁸. Pierwszych konkretnych danych dostarcza dopiero protokół wizytacji z 1761 r. Według tego źródła w parafii tej było „36 ludzi sposobnych do spowiedzi”⁶⁹. Mając tego typu dane i chcąc oszacować ogólną liczbę wiernych, należy (za Cezarym Kukło) do komunikujących doliczyć co najmniej 25% wiernych, gdyż taką liczbę stanowiły dzieci młodsze⁷⁰. Stosując ten wskaźnik, można określić, że w tym roku parafia ta liczyła ok. 45 unitów. Natomiast według danych z 1795 r., wiadomo że „w parafii [tej] znajdowało się dusz wszystkich 145”⁷¹. Niestety, na podstawie badanych źródeł trudno jest określić, co było przyczyną tak niewielkiej liczby wiernych w 1761 r. Niewykluczone, że miały na to wpływ jakieś choroby, czy też inne klęski.

Jednym z najistotniejszych aspektów charakterystyki społeczności parafialnej pozostaje zagadnienie kształtowania się jej poziomu religijnego i moralnego. Niestety, w przypadku omawianej parafii nie dysponujemy źródłami, które pozwoliłyby na określenie stanu religijności jej wiernych. Pierwsza, pośrednia, tego typu informacja, pochodzi z 1761 r. i pozwala wnioskować, że niektórzy parafianie nie znali podstaw wiary, wizytator, biskup M. Ryłło, polecił bowiem parochowi, żeby „nie dawał ślubu osobom nieumiejącym przedniejszych artykułów wiary i katechizmu”⁷².

8. ZAKOŃCZENIE

Z przeanalizowanych źródeł historycznych wynika, że funkcjonowanie parafii unickiej pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Wieprzowie można przedstawić w miarę rzetelnie jedynie za XVIII w., chociaż wiadomo że funkcjonowała co najmniej od lat dwudziestych XVII stulecia. Należy sądzić, że była ona kontynuatorką wcześniejszej parafii prawosławnej w tej wsi. Status samodzielnej parafii utraciła po I rozbiorze Polski, wraz z zajęciem znacznej części diecezji chełmskiej przez Austrię. Wówczas to zapewne w wyniku tzw. reform józefińskich nastąpiła jej likwidacja i jako cerkiew filialna została włączona najpierw do parafii pw. Protekcji (Opieki) Najświętszej Marii Panny w Podhorcach, a następnie do parafii pw. św. Jerzego w Tomaszowie.

⁶⁷ Tamże, sygn. 101, k. 37.

⁶⁸ Tamże, sygn. 107, k. 264 v.

⁶⁹ Tamże, sygn. 110, 495.

⁷⁰ C. Kukło, *Demografia Rzeczypospolitej Przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, 74.

⁷¹ APL, ChKGK, sygn. 536, k. 5.

⁷² Tamże, sygn. 110, 495.

W związku z powyższym można się jedynie domyślać, że jednostka ta, podobnie jak i inne parafie w ciągu pierwszych lat istnienia, otrzymała konieczne podstawy ekonomiczne i wyposażenie do obrzędowości unickiej. Paramenty liturgiczne zmieniały się i były uzupełniane przez okres funkcjonowania parafii.

Niewiele wiadomo na temat warunków mieszkaniowych parocha, źródła bardzo lakonicznie wspominają o tym tylko 2 razy. Podobnie przedstawia się sytuacja w przypadku zabudowań gospodarczych. Także dane dotyczące liczby wiernych są bardzo ubogie. Określenie liczby wiernych jest szczególnie trudne dla XVIII stulecia, kiedy to wizytatorzy nie badali szczegółowo tego zjawiska, kontentując się jedynie pobieżnymi wyliczeniami. Podobnie przy przedstawianiu obsady cerkwi, ustalono bowiem jedynie dwóch duchownych.

Kończąc, należy mieć nadzieję, że artykuł nie zamyka tematu, a odkrycie wcześniejszych źródeł pozwoli na pogłębienie wiadomości o funkcjonowaniu tej parafii sprzed XVIII stulecia. Zasadne byłoby także przedstawienie dalszych losów tej parafii, ale już jako cerkwi filialnej, w ramach parafii tomaszowskiej.

BIBLIOGRAFIA

1. Źródła rękopiśmienne

Archiwum Państwowe w Lublinie:

Chełmski Konsystorz Greckokatolicki, sygn. 101, 107, 110, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 154, 228, 536, 537, 604.

2. Źródła drukowane

Kołątaj H., *Pamiętnik o stanie Kościoła polskiego katolickiego i o wszystkich innych wyznaniach w Polsce*, w: *Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III (1750–1764)*, oprac. J. Hulewicz, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo 1953.

3. Opracowania

Bieńkowski L., *Diecezja prawosławna*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin: TN KUL 1988, kol. 132.

Bieńkowski L., *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce*, w: *Kościół w Polsce*, t. 2, red. J. Kłoczowski, Kraków: Znak 1970.

Bobryk W., *Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku*, Lublin: Towarzystwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej 2005.

Chruscewicz G., *Istorija zamojskago sobora (1720 goda)*, Wilno 1880.

Gil A., *Prawosławna eparchia chełmska do 1596 roku*, Lublin–Chełm: Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska 1999.

Gil A., *Chełmskie diecezje obrządku wschodniego. Zagadnienia organizacji terytorialnej w XVII i XVIII wieku*, w: *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, red. S. Stępień, t. 5, Przemyśl 2000, 29–61.

Gil A., *Chełmska diecezja unicka 1596–1810. Dzieje i organizacja. Studia i materiały z dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczypospolitej*, Lublin: Towarzystwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej 2005.

- Gil A., *Chelmska Diecezja Unicka w okresie rządów biskupa Jakuba Suszy (1649–1687)*, w: *Sztuka sakralna i duchowość pogranicza polsko-ukraińskiego na Lubelszczyźnie (Materiały z Międzynarodowej Konferencji „Sztuka Sakralna Pogranicza”*, Lublin 13–15 X 2005 r.), red. S. Batruch, R. Zilionko, Lublin: Fundacja Kultury Duchowej Pogranicza 2005.
- Gil A., Skoczylas I., *Kościół wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji: metropolia kijowska w latach 1458–1795*, Lublin–Lwów: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej 2014.
- Ihnatowicz I., *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, cz. I, Warszawa 1967.
- Karbownik M., *Ofiary iura stolae na ziemiach polskich w latach 1285–1918*, Lublin: RW KUL 1995.
- Kołbuk W., *Duchowieństwo unickie w Królestwie Polskim 1835–1875*, Lublin: RW KUL 1992.
- Kołbuk W., *Kościół wschodnie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej 1772–1914*, Lublin: RW KUL 1992.
- Kołbuk W., *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej 1998.
- Kość J., *Słownictwo regionalne w XVII–XVIII-wiecznych księgach miejskich wschodniej Lubelszczyzny*, Studia językoznawcze, t. 13, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1988, 57–102.
- Kuklo C., *Demografia Rzeczypospolitej Przedrozbiorowej*, Warszawa: DiG 2009.
- Lewandowski J., *Grekokatolicka diecezja chelmska w realiach polityczno-ustrojowych Księstwa Warszawskiego*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, Historia, vol. LXII, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2007, 77–84.
- Librowski S., *Wizytacje diecezji wrocławskiej*, cz. 1: *Wizytacje diecezji kujawsko-pomorskie*, t. 1: *Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze*, z. 1: *Wstęp ogólny*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 8 (1964), 5–186.
- Likowski E., *Dzieje Kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku uważane głównie ze względu na przyczyny jego upadku*, t. 1, Warszawa 1906.
- Litak S., *Akta wizytacyjne parafii z XVI–XVIII wieku, jako źródło historyczne*, Zeszyty Naukowe KUL 5 (1962), nr 3, 41–58.
- Markunas A., Ucztziel T., *Popularny słownik sakralizmów polskich i ukraińskich*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza 2001.
- Materiały do architektury polskie*, tom 1, *Wieś i miasteczko*, red. Z. Kalinowski, Warszawa 1916.
- Mironowicz A., *Struktura organizacyjna Kościoła prawosławnego w Polsce w X–XVIII wieku*, w: *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, red. L. Adamczuk, A. Mironowicz, Warszawa: GUS – Warszawska Metropolia Prawosławna 1993, 48–58.
- Nabywaniec S., *Unicka Archidiecezja Kijowska w okresie rządów arcybiskupa metropolity Felicjana Filipa Wołodkowicza 1762–1778*, Rzeszów: Poligrafia WSD 1998.
- Narbutt O., *Historia i typologia ksiąg liturgicznych bizantyńsko-słowiańskich. Zagadnienie identyfikacji według kryterium treściowego*, Warszawa 1979.
- Niedźwiedz J., *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość: Oficyna Wydawnicza Kresy 2004.
- Pańczuk B., *Księgi liturgiczne*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. A. Szostek, E. Ziemann, R. Sawa, K. Gózdź, J. Herbut, S. Olczak, R. Popowski, t. 10, Lublin: TN KUL 2004, kol. 110.
- Półciwiariek J., *Z badań nad rolą gospodarczo-społeczną plebanii na wsi pańszczyźnianej ziemi przemyskiej i sanockiej w XVI–XIX wieku*, Rzeszów: WSP 1974.
- Seniuk B. M., *Osiemnastowieczna terminologia z zakresu architektury i sztuki cerkiewnej oraz organizacji Kościoła wschodniego. Materiały do słownika na podstawie protokołów wizytacyjnych Eparchii Włodzimierskiej*, w: *Polska–Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*, red. S. Stępień, t. 5, Przemyśl: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy 2000, 309–346.
- Słownik polsko-cerkiewnosłowiańsko-ukraiński Teodora Witwickiego z połowy XIX wieku*, oprac. J. Dzendeliwski, Warszawa: „Semper” 1997.
- Snela B., *Kolory liturgiczne*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. B. Migut, A. Szostek, R. Sawa, K. Gwózdź, J. Herbut, S. Olczak, R. Popowski, t. 9, Lublin: TN KUL 2002, kol. 385–386.
- Sondel J., *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków: „Universitas” 1997.

- Sygowski P., *Wizytacja cerkwi unickiej diecezji chełmskiej przeprowadzonej w latach 1720–1725 przez biskupa chełmskiego i belskiego Józefa Lewickiego*, Studia archiwalne, t. 2, Lublin 2007, 199–232.
- Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa: PWN 2005.
- Turnau I., *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa: „Semper” 1999.
- Wyczawski H.E., *Wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych*, Warszawa 1956.
- Zajda A., *Nazwy staropolskich powinności feudalnych, danin i opłat (do 1600 roku)*, Warszawa–Kraków: Wydawnictwo UJ 1979.
- Слободян В., *Церкви Холмської єпархії*, Львів 2005.

THE HISTORY OF THE NATIVITY OF THE MOST BLESSED VIRGIN MARY UNIATE PARISH IN WIEPRZÓW IN THE LIGHT OF EIGHTEENTH CENTURY CHURCH VISITATIONS

Summary

Today Wieprzów is a tiny country village that administratively belongs to Tarnawatka commune in Tomaszów district in Lubelskie Province. This place was established by Wallachian settlers in the at least sixteenth century. Originally belonging to the Duchy of Belz, the village, together with the Duchy, was incorporated into the Crown of the Kingdom of Poland in 1462. After the first partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth, Wieprzów was annexed by the Habsburg Empire, then it became a part of the Duchy of Warsaw and following the joint resolutions of the Congress of Vienna it was given to Russia.

Due to the fact that Wieprzów at the time the present research focuses on was mostly inhabited by Russian people, there was an Orthodox parish, which became a Greek Catholic parish following the Union of Brest. During its functioning it organizationally belonged to the Deanery of Tyszowce and then Tomaszów. As an independent parish it existed until almost the eighteenth century. At the end of that century it was annexed to the parish of Protection of the Most Holy Virgin Mother in Podhorce and then to the parish of St. George in Tomaszów. As a branch Orthodox church it survived until 1875, which means until the liquidation of the union on the land of the former Kingdom of Poland.

Having analyzed post-visitation protocols, it might be deduced that it was a wooden church poorly equipped with ecclesiastical utensils. There was also a bell tower and a cemetery by the church. It has been determined that a paroch (parish priest) had some arable land as well as grassland at his disposal to support himself, furthermore, he collected various ecclesiastical fees from his parishioners. He also had a small presbytery and ancillary buildings. Regarding the time period this paper deals with, the author found out personal information about two parochs as well as the approximate number of parishioners that varied between 45 and 145.

Key words: Uniate parish, Orthodox church, paroch (parish priest), Uniates, endowment, utensils